

Marina Jemrić

AUTOBIOGRAFSKI TEKST JULIJA BENEŠIĆA I JOSIPA KOSORA (USPOREDBA)

Marina Jemrić, Ilok, prethodno priopćenje

UDK 821.163.42.09 Benešić, J.-94
821.163.42.09 Kosor, J.-94

Usporedna analiza dvaju autobiografskih tekstova dvojice suvremenika, Julija Benešića i Josipa Kosora, temelji se na trima aspektima, propitivanju osnovnih postavki autobiografskog teksta, korištene autoreferencijalnosti i književnih veduta prisutnima u njima. Istraživanje pokazuje da su oba autobiografska teksta autobiografije u užem smislu riječi, čije su mislene strukture u Benešića sadržane u obliku asocijativnosti, a u Kosora u kronološko-putopisnoj odrednici. Autotekst u obojice autora obuhvaća i biografske i poetičke elemente, a postavke su književnih veduta u Benešića ponajviše izražene topografskim, prirodnim i tek ponekim putopisnim sastavnicama, dok su u Kosorovu autobiografskom tekstu naglašeno prisutne upravo topografsko-putopisne vedute.

Ključne riječi: *Julije Benešić; Josip Kosor; autobiografski tekst; autoreferencijalnost; književne vedute*

1. O „autobiografskom” u dvjema autobiografijama

Između dvojice književnika i suvremenika Julija Benešića i Josipa Kosora jasno su vidljive poveznice utemeljene na odrednicama njihovih književnih, kulturoloških i životnih putova. Naime, dvojica književnih autora, Julije Benešić i Josip Kosor, svojim životom obuhvaćaju gotovo identične godine rođenja i smrti (Kosor 1879. – 1961.; Benešić 1883. – 1957.), obojica su vlastiti književnoumjetnički rad započeli na samom početku 20. stoljeća, unutar kojeg na izvjestan način zastupaju ekspresionističke ideje. Također je potrebno naglasiti da je, govoreći u odnosu na obojicu, riječ o autorima koji su iza sebe ostavili raznovrsno književno stvaranje, o kojem se još uvijek ima puno toga reći, što se osobito odnosi na bogatu književnoumjetničku ostavštinu Julija Benešića, i, svakako, upečatljivim kulturološkim pojedincima, koji su, svojim intenzivnim kulturo-

loškim djelovanjem, boravljenjem u pojedinim stranim zemljama i ostvarivanjem kontakata s tadašnjim europskim eminentnim književnim i kulturološkim imenima, ostavili neizbrisiv trag u vremenu svoje suvremenosti, što ih ujedno čini izuzetno važnima i zanimljivima ne samo za hrvatske književne nego i za kulturološke prilike.

Autobiografija je kao retrospektivna pripovijest o vlastitom životu ustrojena s izvjesne vremenske distance, koja kao takva „dopušta pregled nad nekakvom cjelinom života”¹. Zbog toga autobiografija u najopćenitijem mogućem obliku sa sobom donesenih značenja, svojeg označitelja temelji na trima grčkim riječima: „autos” = sam, „bios” = život, „graphein” = pisati.² U definiranju je autobiografije, dakle, u krupnom planu upravo autor njezina teksta, koji „sam” progovara o vlastitom životu, ispisuje pripovijest vlastitog življenja, utemeljenu na njegovim osobnim životnim sastavnicama, odigranim u kontekstu određene vremenske distance u odnosu na nastajanje autobiografije. Knjiga *Intimno i javno* Helene Sablić Tomić nudi tipologiju autobiografske proze koju je moguće odrediti s obzirom na njezine dominantne narativne postupke: 1. sudjelovanje pripovjedača u radnji, 2. odnos autobiografskog subjekta prema kategoriji vremena, 3. tip diskursa, pri čemu je, dakle, naglasak na modusu propitivanja identičnosti autora, pripovjedača i lika, kao osnovnog preduvjeta postojanja autobiografije, ali i na u autobiografskom tekstu utkanom sadržaju, usmjerenom na iznesenu životnu pripovijest, odnosno svojevrstan odnos pripovjedača prema vlastitoj odigranoj životnoj zbilji, zbog čega će se analiza dvaju autobiografskih tekstova, *Autobiografije* Julija Benešića i *Kratke autobiografije* Josipa Kosora temeljiti upravo na tim trima odrednicama: sudjelovanju pripovjedača u radnji teksta, odnosu autobiografskog subjekta prema kategoriji vremena i tipu diskursa³.

1.1. Sudjelovanje pripovjedača u radnji

Uspoređujući promatrane autobiografske tekstove, *Autobiografiju* Julija Benešića i *Kratku autobiografiju* Josipa Kosora, vidljivo je da je riječ o retrospektivnim proznim tekstovima u kojima njihovi autori namjernom motiviranošću pripovijedaju o vlastitom životu, odnosno formatski kraćim tekstovima, objavljenim unutar kraćeg vremenskog razdoblja. U Benešićevu slučaju stoji napomena o točnom datumu nastanka teksta, 4. siječnja 1943. godine, koji je prvi put objavljen iste 1943. godine u njegovoj knjizi *Kritike i članci*, dok je Kosorov tekst nastao u ožujku 1950. godine, a prvi je put objavljen 1954. godine u *Radu JAZU* (unutar knjige 301.). Još jedan od razloga zašto su u svrhu usporedne analize odabrana baš ova dva autobiografska teksta odnosi se na važnost autorskih imena, Julija Benešića i Josipa Kosora, koja ih potpisuju, koja su svojom svestranom i izvanrednom pojavnošću u hrvatskom književnom i kulturološkom kontekstu ostavila vidan trag u hrvatskoj kulturi, a ujedno su označavala i neovisnost,

¹ Vladimir Biti, *Pojmovnik suvremene književne teorije*, Matica hrvatska, Zagreb, 1997., 15.

² Ingrid Aichinger, „Problemi autobiografije kao jezično-umjetničkog djela”, *Kolo*, 12, 1995., br. 2, 106.

³ Helena Sablić Tomić, *Intimno i javno: Suvremena hrvatska autobiografska proza*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2002., 24.

radoznanost i burnost njihova vlastitog življenja, a koja kao takva u svojim autobiografskim formama iznose na vidjelo mnoštvo zanimljivih pojedinosti sadržajno vezanih za njihove osobne životne prilike.

U odnosu na sudjelovanje pripovjedača u radnji, u oba se autobiografska teksta, *Autobiografiji* Julija Benešića i *Kratkoj autobiografiji* Josipa Kosora, može govoriti o autobiografiji u užem smislu, što je očigledno iz postignutog autobiografskog sporazuma, odnosno identičnosti autora, lika i pripovjedača, čiji je modus ovjeren autodijegetskom naracijom u prvom licu. Da bi se autobiografski sporazum odgovarajuće realizirao, dva su elementa odlučujuća za njegovu potpunost, prvo, ostvarena identičnost autora, čije se ime istodobno odnosi na neku stvarnu osobu, i pripovjedača, i drugo, uspostavljanje identičnosti između pripovjedača i glavnog lika u tekstu.⁴ Oba analizirana autobiografska teksta čine autobiografski tekst u užem smislu riječi, jer su unutar njih ispunjena oba navedena uvjeta neophodna za njihovu vjerodostojnost i autentičnost. Njihova se autobiografska osnova, uspostavljanje konkretne identičnosti, u tiskanim tekstovima ovjerava najprije autorskim potpisom. Time se izražava izvantekstualno područje koje navedenim imenom upućuje na zbiljsku osobu. U tom pogledu u Benešićevoj knjizi *Kritike i članci* iz 1943. i unutar *Rada JAZU* iz 1954. po prvi put stoje navedena autorska imena autobiografskih tekstova, Julija Benešića i Josipa Kosora, dok je pripovjedni iskaz u njihovim autobiografskim tekstovima konkretiziran osobnom zamjenicom u prvom licu jednine, odnosno njima samima. To istodobno znači da na taj način dolazi do identičnosti dviju prisutnih pozicija, autorske i pripovjedačke – „JA niže potpisani” i „JA koje pripovijeda”. S druge strane, budući da su glavne idejno-tematske okosnice obiju autobiografija upravo oni sami, dakle, Julije Benešić i Josip Kosor, upravo se na osnovi pripovjednog „JA” uspostavlja i identičnost subjekta iskaza i objekta iskaza – „JA koje pripovijeda” i „JA o kojem se pripovijeda”, što je slučaj i u jednom i drugom tekstu. Identičnost autora, pripovjedača i glavnog lika u autobiografskom tekstu postiže se i implicitno, tj. oblikovanjem naslova koji očigledno upotrijebljenim prvim licem upućuje na ime autora, primjerice, oblicima poput „Povijest mojeg života”, „Autobiografija”, i sl.⁵, što je također autoreferencijalno prisutno i u Benešićevu tekstu naslovljenom *Autobiografija*, ali i u Kosorovoj *Kratkoj autobiografiji*. Da su i Benešić i Kosor predmet vlastitih tekstova, osim što obojica to nagovještavaju naslovom, na određen način to otkrivaju i prvim napisanim rečenicama, Benešić: „Kad je čovjek na pragu šezdesete godine, valjda ima pravo da opiše svoj život. Nastojat ću to učiniti povodom ove knjige, izbjegavajući i hvalisanje i ironiziranje samoga sebe”⁶, Kosor: „Rođen sam dana 27. januara 1879. u selu Trbounju (općina Drniš, kotar Knin, u Dalmaciji), gdje sam proživio rano djetinjstvo do četvrte godine, kadno se moji roditelji

⁴ Philippe Lejeune, „Autobiografski sporazum”, u: *Autor – pripovjedač – lik*, Svjetla grada, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera: Pedagoški fakultet, Osijek, 2000., 202.

⁵ Lejeune, op. cit., 216.

⁶ Julije Benešić, „Autobiografija”, u: *Autobiografije hrvatskih pisaca* (prir. Vinko Brešić), AGM, Zagreb, 1997., 629.

preseliše u Slavoniju, u selo Otok⁷. Benešić tako na samom početku autobiografskog teksta jasno progovara o njegovoj namjeri – pisanju vlastite autobiografije u nadolazećoj šezdesetoj godini, dok Kosor „kreće” s manje izravnosti u otkrivanju vlastitog nauma, ali zato od datuma i mjesta rođenja kao nulte odrednice vlastitog života, uzetih za početak ispisivanja autobiografskih redaka, čemu Benešić pribjegava nešto kasnije u tekstu.

U Benešićevoj autobiografiji u nekoliko navrata dolazi do narušavanja autobiografskog sporazuma jer se na pojedinim mjestima u tekstu Benešićevo „JA” kao autorska ovjera ne podudara s pripovjednim „MI” i objektom iskaza također oblikovanim zamjениčkim „MI”: „Lokalni patriotizam Srijemaca karakteristika je svih nas što se rodismo između Vukovara i Zemuna, ali i tu se razlikujemo mi iz Fruške gore od onih iz ravnoga Srijema, a pogotovo su nam ‘tuđi’ oni iz Šokadije i drugi ‘Bóbe’ i Ličani.”⁸ U tim se malobrojnim primjerima Benešić kao pripovjedač i objekt autobiografskog iskaza ne identificira s vlastitim autorskim imenom, jer se u navedenim primjerima poistovjećuje sa Srijemcima, ali na način da više do izražaja ne dolazi njegovo „JA” nego „srijemsko” „MI”, kojem pripada i on sam. To „MI” govori da je i on dio te skupine, odnosno tim množinskim zamjениčkim oblikom označava se skupina kojoj pripada i pripovjedač u tekstu. Bez obzira na tih svega nekoliko primjera neidentičnosti autora, pripovjedača i glavnog lika, svakako se i u Benešićevu slučaju može govoriti o autobiografiji u užem smislu riječi, jer su svi ostali primjeri, odnosno njihova većina, u svojoj osnovi postigli dimenziju autobiografskog sporazuma, a pod gramatičkim licem prisutnim u nekom tekstu treba podrazumijevati upravo ono koje se u tekstu najviše upotrebljava⁹, a koje se i u njegovu autobiografskom slučaju odnosi na zamjениčko „JA” – „JA” kao autor teksta te „JA” kao pripovjedač i lik u tekstu. Da je i Benešićeva autobiografija autobiografski tekst u užem smislu riječi, kao što je rečeno, potvrđuje i implicitna odrednica sadržana u naslovu njegova autobiografskog teksta.

1.2. Odnos autobiografskog subjekta prema kategoriji vremena

S obzirom na odnos autobiografskog subjekta prema kategoriji vremena koji može biti asocijativnog, nekronološkog predznaka, i s druge strane, kronološkog oblika¹⁰, u odnosu na dva autobiografska teksta, treba reći sljedeće: Benešićeva autobiografija predstavlja asocijativnu autobiografiju s određenim brojem kronoloških odrednica. Ona se, dakle, većim dijelom temelji na asocijativnim elementima, pri čemu je autor unutar teksta pomalo neopterećen kronološkim slijedom događanja vlastita življenja. Uz odliku asocijativnosti, u odnosu na Benešićevu autobiografiju treba spomenuti i digresivne ulomke, misaone cjeline kojima Benešić razbija uobičajenu autobiografsku monotoniju,

⁷ Josip Kosor, „Kratka autobiografija”, u: *Autobiografije hrvatskih pisaca* (prir. Vinko Brešić), AGM, Zagreb, 1997., 579.

⁸ Benešić, loc. cit.

⁹ Lejeune, op. cit., 206.

¹⁰ Sablić Tomić, op. cit., 24, 25.

primjerice: „Mnogo sam vremena proživio u Poljskoj. Netko mi u nekoj zdravici reče da mi je to *druga* domovina. Smiješno! Kao da je to moguće. Domovina može biti samo jedna, ili nijedna, kao kod Ciganâ koji je nemaju. Bilo je doduše i takvih tipova kod nas kojima je domovina bila čitava Austro-Ugarska, no ti su sada ili već u grobu ili u naftalinu. (...) No vratimo se u Ilok. Bio sam najmlađi od četiri sina našeg oca.”¹¹ Dakle, Benešić mislenim vrludanjima nakratko prekida uobičajenu autobiografsko-pripovjednu nit, iza kojih jednostavno nastavlja pripovijedati o svojem životu. Od kronoloških odrednica Benešić, primjerice, spominje 1908. godinu, kada, navodi, postaje namjesnim učiteljem u zagrebačkoj realnoj gimnaziji, Prvi svjetski rat u koji je bio pozvan 1914. te 1921. godinu kada je imenovan intendantom Hrvatskoga narodnog kazališta u Zagrebu. S druge strane, Kosorova je autobiografija napisana kronološkom osnovom. Započinje njegovom godinom rođenja, iza koje slijedi niz opisanih godina i njegovih životnih događanja poredanih kronološkim slijedom, a taj kronološki slijed omeđen je njegovim putovanjima i dvama ratovima, Prvim i Drugim svjetskim ratom. Dakle, Kosorov je autobiografski tekst u potpunosti kronološki određen, i to u dvojakom smislu, privatnom i društvenom. Privatnom zato što prati kronološki kontinuitet njegovih životnih situacija kroz njegova putovanja, a društvenom jer je praktički gotovo u potpunosti uokviren dvama u tekstu spomenutim ratovima.

1.3. Tip diskursa

U odnosu na tip diskursa u dvjema autobiografijama, u Benešićevu slučaju vidljivo je da njegov autobiografski tekst odlikuje visok stupanj literarizacije koja se manifestira u obliku asocijativnosti te mislenim digresijama unutar autobiografske retrospekcije: „Tako je bio određen put u budućnost već u 16. godini. Netko mi reče nedavno da je meni Poljska 'kompleks'. Kakav kompleks? Kakav Freud i kakve podsvjesne sile?! Koješta! Nikakve mistike tu nije bilo. Da me što drugo privuklo ovako stvarno, potpuno, zacijelo bih se zainteresirao tim nečim drugim. A da je bilo ovako, to je ipak odlučila *moja* slobodna volja, a ne nekakav bolesni san. Gimnazija me zacijelo nije mogla sveg zaokupiti, a sport je, na svu sreću, tada bio nepoznat.”¹² U Kosora je u tom pogledu situacija potpuno drukčija. Njegov tip diskursa krasi sirovost, ogoljelost izraza, bez nekakvih posebnih ukrasa i uljepšanih riječi karakterističnih za književno-umjetnički diskurzivni stil, odnosno pripadajućih im značenja, dakle, prisutna je jednoznačnost, jasnoća, moglo bi se reći čak putopisni elementi jer se Kosorova autobiografija gotovo potpuno temelji na njegovim putovanjima: „U 23. godini napustih Donju Tuzlu i odoh u Zagreb (...) U mojoj 26-27. godini oprostim se takoreći na čas od Zagreba te Božo Lovrić i ja pođemo u Beč (...) Poslije Beča produžimo Lovrić i ja za München (...) Iz Beča otputovah po drugi put u München, ali se ne zadržah dugo, no zbog novčane nestašice brzo se vratih u Beč (...) No kad je 1914. rat planuo, pokupih svoj putnički kovčeg i, čim mi je uspjeo u Beču dobiti vizum za Švicarsku, ubrzo se nađoh u Zürichu (...) Pošto rat

¹¹ Benešić, op. cit., 629, 630.

¹² Benešić, op. cit., 632.

nije svršio brzo, kako se je mislilo, uzeo sam u Ženevi srpsku putnu iskaznicu i krenuo u Pariz (...) Zadržavši se u Parizu samo nekoliko dana, prebrodim la Manche i krenem u London. U Londonu se nađem s Meštovićem i Jugoslavenskim odborom, koji su mi dali preporučeno pismo za srpskog poslanika Spalajkovića u Petrogradu (...) Poslije mjesec dana boravka u Petrogradu, krenuh kroz Kijev u Odesu (...) Iz Odesa krenem u Moskvu (...) Iza dvomjesečnog boravka u Moskvi, krenuh u Petrograd (...) U Petrogradu ovaj put ostadoh 15 dana, a onda se nakon osammjesečnog boravka u Rusiji vratih kroz Haparandu, Stockhlo, Oslo, Bergen i New Castel u London, da tamo sa slatkom nadom sačekam kraj rata (...) Stižem u London ko u pučinu magle, koja ga je progutala.”¹³

Društveno uvjetovan kronološki kontekst Prvoga svjetskog rata prisutan je u objema autobiografijama, koji ujedno služi i kao sredstvo postizanja parodije u autobiografskom tekstu. Konkretno, u Benešića se radi o jednom primjeru autoironije vezanom uz njegovu kratkovidnost: „U rat sam bio pozvan 1914, jer me nisu htjeli reklamirati. Kratkovidnost me je dovela u trensku vojarnu za pisara. Tomu mi se rugao u javnosti neki ‘novinar’, no mene nije stid. Nakon devet mjeseci dodijeljen sam zem. vladi, odjelu za bogoštovlje i nastavu. U školu natrag nisam htio kad me tamo nisu trebali. Da su me trebali, bili bi me iz vojske reklamirali.”¹⁴ U Kosorovoj je autobiografiji kontekst rata razrađenije prisutan u tekstu: „Stižem u London ko u pučinu magle, koja ga je progutala. Novembar je 1916., i ratni sati teku ko vječnost. Londonom se kreću mase vojske, engleske i američke, koja se šalje na frontove. Velike napore čine anglosaksonske saveznici, gigantski raste im volja za pobjedom. Neko krvavo, pakleno oduševljenje preplavljuje svijet na oba protivnička pola. U prašumama riču zvijeri u protest, da su ih natkrili ljudi u krvoproliću (...) ‘Armistice’ dočekah u Parizu. Doživješi njega, imao sam se zašta i roditi! Cio Pariz plivao je i talasao se i hućio u prašumi zastava, gustim vatrometima, brujanju zvona i uzbibanoj ljudskoj pučini; u ekstatičnim masama, koje su grmjele, pjevale, jecale i grlile se i ljubile u historijskom trenutku božanskog mira... Nabrzo otputujem u Toulon, s izbjeglicama, vojnicima i građanima; iz Toulona u Bizertu, iz Bizerte u Dubrovnik, a ona u Beograd, porušeni, stućeni, koji je tiho gorio u žalobnom triumfu uskrnuća.”¹⁵ Iza te uprizorene slike rata slijedi Kosorov parodijski ton manifestiran njegovom dugogodišnjom odsutnošću, što kao izravnu posljedicu ima obudovjelo stanje gđe Ivanke, kojom se Kosor nakon rata konačno ženi: „U Jugoslaviji ostadoh do oktobra 1923., a onda se opet zaputim u London. Gospođa Ivanka obudovjela je: zaprosio sam njezinu ruku, ona je pristala i ja putujem k njoj na civilno vjenčanje – crkveno je obavljeno slijedećeg ljeta na Lapadu, u starinskoj kapelici Svetog Frana. O vrijeme, o sudbo!”¹⁶ Pritom i Benešić i Kosor društveno uvjetovan kronološki događaj u liku Prvoga svjetskog rata dodatno intenziviraju humornom intonacijom, parodijska osnova koje se temelji na kombinacijskom suodnosu stvarne odrednice Prvoga svjetskog rata i određenoj specifičnosti vezanoj za riznice njihovih

¹³ Kosor, op. cit., 579, 580, 581, 582, 583, 584, 585.

¹⁴ Benešić, op. cit., 635.

¹⁵ Kosor, op. cit., 585, 586.

¹⁶ Ibid., 586.

privatnih života. U Benešića riječ je o njegovu fizičkom nedostatku, dok je ta uvjetovanost u Kosora postignuta važnim životnim događanjem – vjenčanjem, s tim da se humoristički kontekst u Benešićevoj autobiografiji javlja u liku autoironije vlastitog položaja, dok je u Kosora on ostvaren obudovjelošću njegove buduće supruge Ivanke.

2. Autoreferencijalnost

Autoreferencijalnošću se, kao dimenzijom kojom tekst problematizira svoja obilježja u općenitom kontekstu, u užem smislu riječi podrazumijeva „književno-umjetnički postupak na području metatekstualnosti, u kojem su autor i njegova poetika postali predmetom vlastitog teksta”¹⁷. U kontekstu promatranja autobiografskog teksta od velike je važnosti promotriti status autoreferencijalnosti teksta, dimenzije kojom on tematski može upućivati na neka svoja obilježja, vlastitu situaciju realizacije ili, primjerice, skrenuti pozornost na subjektive životne okolnosti iznesene u tekstu, vidljive u obliku skretanja pozornosti na njegova razmatranja o njegovu dotadašnjem životnom djelovanju. Pritom je u kontekstu analize Benešićeve i Kosorove autobiografije i s obzirom na njihove pojedinačne životne sklonosti potrebno uočiti postoji li autoreferencijalna slika njihova književnog djelovanja u općenitom pogledu, ili u obliku opaske na neko njihovo konkretno književno djelo, a možda čak i na tekst same autobiografije. Nadalje, neizostavno je uvidjeti, budući da je predmetom autobiografije sam autor teksta i njegov proživljeni životni tijek, pri čemu se autoreferencijalnost upravo u tom pogledu promatranja autora teksta može povezati s prirodnom autobiografije, tko je i što, koji događaji i koje pojedinosti, i u kojoj mjeri ostavilo traga u njihovim životima, što se, dakako, posljedično manifestiralo kao sadržajni okvir njihova autobiografskog teksta.

Tako se, pojednostavljeno rečeno, autoreferencijalnost može shvatiti pomoću preuređena kategorijalnoga semiotičkog trokuta, pri čemu bi mjesto označitelja zauzeo sam tekst, mjesto označenog svijest o vlastitom tekstu – autometatekst te mjesto označenog predmeta, denotata, taj isti ili koji drugi autorov tekst – autotekst¹⁸. Što se tiče autoteksta, koji može biti izražen dvojakim autoreferencijalnim načelima, poetičkim (pritom su predmet teksta autor i njegova poetika) i biografskim (predmet teksta u tom pojavnom slučaju jest biografsko-gradanski autor¹⁹), za Benešićevu se autobiografiju može reći kako su u njoj prisutne obje vrste autoteksta, obje vrste autoreferencijalnosti. Benešićeva se biografska autoreferencijalnost, kao i u Kosorovu tekstualnom slučaju, očituje na osnovi iznesenosti njegovih temeljnih životnih podataka, pri čemu treba naglasiti kako je Kosor tu temeljitiji, što se može shvatiti kao posljedica kronološki orijentirane autobiografije, a što se istodobno u Benešića odrazilo kao manjkavost u liku asocijativnosti. Ti se osnovni biografski podaci potom granaju na

¹⁷ Dubravka Oraić Tolić, *Književnost i sudbina*, Meandar, Zagreb, 1995., 55.

¹⁸ Ibid., 55, 56.

¹⁹ Ibid., 56.

ključna i u autobiografiji iznesena događanja u njihovim životima, pročitana književna djela, njihove uzore, njihove odlaske iz Hrvatske, njihova druženja s eminentnim književnim i kulturološkim imenima, itd. U kontekstu životnih uzora u Benešićevu slučaju navode se profesor Đuro Szabo, čudak Miškatić, kateheta Ivo Kraljević, itd., dok se u Kosora spominju imena poput Kranjčevića, Przybyszewskog, Kazimirovića, Puškina, Gogolja, Dostojevskog, Tolstoja, Ljermontova, Turgenjeva, Čehova, Gorkoga, itd. Što se tiče pročitano, Benešić ističe Kochanowskog, Nietzschea, Przybyszewskog, Vojnovića, i dr., dok je Kosor u tom smislu zaokupljen jedino Gorkim i njegovom dramom *Na dnu života*. Kosor je s druge strane u svojoj autobiografiji više okrenut susretima i druženju s tadašnjim eminentnim književnim i kulturološkim imenima, a u tom se kontekstu spominju Đalski, Vidrić, Leskovar, Domjanić, Kranjčević, Meštrović, Begović, Trumbić, Zweig, Przybyzewski, Gorki, Tolstoj, i dr. Što se tiče kulturološkog djelovanja i prostora obojice, u Benešića je neizostavno spomenuti njegovu intendanturu, kao i njegov osobni kontakt s Poljacima, Pausom, Zaniewskim, Bojarskim, Berensom, i dr., koji je naposljetku urodio višestrukim plodom u smislu hrvatsko-poljskih veza, dok je u Kosora kao najznačajniji kulturološki „događaj” prisutan u njegovu autobiografskom tekstu sveden na njegovo uspješno i kontinuirano probijanje u tadašnje aktualne hrvatske i europske književne i kulturološke krugove. Na razini poetičke autoreferencijalnosti, Kosor u jednom takvom primjeru progovara o povodu nastanka nekih njegovih književnih djela: „U Donjoj Tuzli sam kao pisar proživio pet godina kod advokata i sudova, kao perovođa u civilnim i kaznenim raspravama, slušajući iskaze siromašnih, čestitih kmetova, ispijenih i isisanih kmetstvom i predugim patnjama, a i iskaze mnogih zamršenih, zamračenih kriminalnih tipova, što mi je dalo prilike da prozrem u njihove duševne dubine i poznije u toku vremena napišem *Zločin i Crnu silu*, uz ostale neke novele (štampane godine 1905. u *Crnim glasovima*)”²⁰, dok u odnosu na svoj tekst *Susret sa Silvijem Kranjčevićem u Beču* navodi sljedeće: „Iza nekoliko dana posjetio sam s Meštrovićem i gđom Ružom Pjesnika na bečkoj Poliklinici. Izgledao je blijed i nemoćan, dok mu je oko usana poigravao trpkogorki smiješak. Dugo smo se zadržali kod njega, da mu prikratimo dosadu vremena govoreći mu o svemu i svačemu, što bi ga dobro oraspoložilo, a ipak ne zamorilo: o boljoj budućnosti nas svijui i svijeta, lovorima slave i porazima bijede, o ljudskoj sudbi, koja pripada među najveće zagonetke, i tada se od njega oprostili. Tom prigodom dao mi je on svoje *Trzaje* s potpisom, koje sam sačuvao sve do danas, iako su sa mnom prešli dug put Evropom, a poslije Južnom i nešto Sjevernom Amerikom, dok se nisu zaustavili sa mnom na Lapadu, u našem stajnom, kamenom dvorcu ‘Tamariksu’... Poslije toga posjeta nisam više vidio Kranjčevića u životu, ali ni u smrti, jer je Kranjčević po svojim pjesničkim djelima besmrtn, kao što o tome opsežnije pisah u essayu *Susret sa Silvijem Kranjčevićem u Beču* (a koji se nalazi, još neštampam, kod mene na Lapadu).”²¹ Kosoru, dakle, njegovi životni događaji služe kao ishodišna idejno-tematska srž njegovih pojedinih književnih djela,

²⁰ Kosor, op. cit., 579.

²¹ Ibid., 580.

koje on vješto uklapa u stvaralački modus književnoumjetničkih kriterija. U prvom primjeru riječ je o njegovim iskustvenim susretima s perifernim i sumnjivim tipovima prisutnim u društvu, dok je drugi primjer nastao temeljem njegovog osobnog susreta s Kranjčevićem i Kranjčevićevom besmrtnošću. U Benešićevoj autobiografiji egzistira niz poetičkih autoreferencija, koje supostojе kao dvije podvrste poetičke autoreferencijalnosti, 1. kao svijest o vlastitim tekstovima, 2. kao svijest o tekstu autobiografije. U autoreferencijalnom odnosu prema vlastitim tekstovima Benešić, primjerice, navodi motiv nastanka njegovog proznog sastava *Kraljica plesa*: „U petom sam razredu dobio na gimnaziju mi poslanu osmrtnicu koja je javljala da mi je umrla sinovica Ana, najstarija kći brata Pepe, koja se nedavno bila udala za sudbenog pristava Karana. Proplakao sam u razredu cijele sate. Nekadašnja moja drugarica u igri umrla je sa 18 godina. Kasnije su mi od kuće javili da se prehladila na plesu. To je bio motiv za prvi moj sastavak, pročitana u *Javoru – Kraljica plesa*”²². Unutar dimenzije poetičke referencijalnosti u odnosu na tekst vlastite autobiografije Benešić se u više navrata poprilično izravno obraća čitatelju: 1. izražavajući autobiografsku funkciju svojega teksta: „Kad je čovjek na pragu šezdesete godine, onda valjda ima pravo da opiše vlastiti život”²³, 2. u obliku prestanka svoje asocijativne digresivnosti: „Kako možemo imati samo jedan svoj rodni dom, tako nam može biti samo jedna domovina. Nesretni beskućnici, nomadi, doista ne osjećaju ni domovine. Neki su tobože – kozmopoliti. To su panteisti svoje vrste. No vratimo se u Ilok. Bio sam najmlađi od četiri sina našega oca”²⁴, 3. u obliku upućivanja čitatelja u skori završetak teksta: „A u svibnju 1921. imenovanje za intendanta hrvatskog kazališta u Zagrebu. Tu prestajem.”²⁵

U kontekstu povezivanja autoreferencijalnosti teksta i prirode autobiografije, gdje je predmetom teksta ujedno i njegov autor, kao i pripovjedač, vidljivo je Benešićevo i Kosorovo izražavanje njihovih autobiografskih i autopoeitičkih odrednica, biografskih u smislu njihova autorskog osvrtu na postojeće životne prilike, događaje, uzore, pročitana književna djela, boravke izvan Hrvatske, itd., te poetičkih u obliku njihova samopromatranja nekih njihovih konkretnih književnih djela, odnosno u Benešićevu slučaju i njegove autobiografije. Pritom treba naglasiti da su u Benešićevu autobiografskom slučaju u usporedbi s Kosorovim na više mjesta izražena autopoeitička obilježja, dok Kosor naglašeno ističe autobiografske elemente utkane u njegova brojna putovanja i probijanja u europske kulturološke krugove.

3. Književne vedute

Izraz „veduta” u mnogim se slučajevima upotrebljava kao sinonim za „vidik”, što veduta i jest. Taj pojam primjenjiv je i na književne tekstove, pri čemu oni označavaju takve književnoumjetničke dijelove koji se mogu izdvojiti iz svoje strukture zbog

²² Benešić, op. cit., 632.

²³ Ibid., 629.

²⁴ Ibid., 630.

²⁵ Ibid., 635.

njihove orijentacije na likovnost u predočavanju gradske zbilje, urbanih intervencija u prirodi i sl.²⁶ Književna veduta, barem u autobiografiji, može biti odraz dviju različitih pojavnosti: 1. osobne autorove povezanosti s uprizorenim prostorom, 2. doživljene društvene zbilje u njezinom općenitom kontekstu, koja može i ne mora biti lišena osobnih autorskih natruha. U tom su kontekstu u Benešićevoj autobiografiji prisutne prirodne i topografske vedute, ali i poneki putopisni primjer, dok u Kosorovu autobiografskom tekstu postoje putopisne i topografske vedute, a u odnosu na oba teksta potrebno je reći da postoji i nekoliko vedutnih nizova. Benešić prirodnom književnom vedutom, u manje izraženoj topografskoj odlici, sjajno dočarava sliku rodnog Iloka: „U tom dakle Iloku rodio sam se i odrastao do gimnazije. Često i prečesto prenosim se mišlju među one brežuljke, vidim ravne i zavojite drumove, kojima sam se kao dijete vozio s ocem na kolima: eno čuči na suhom proplanku tekunica, ulijeće u praporastu rupu bregunica, preko Dunava se vidi dim, to u Bačkoj gori žito, a iza brda strši crveni toranj, daleko se plavi šuma na Tribljevinama.”²⁷ U kombinaciji prirodne i topografske vedute nadovezuje se sljedeći primjer Benešićeve oduševljenosti Ilokom: „Veliki su praznici bili ipak najljepše doba jer sam ih provodio kod kuće u Iloku, u roditeljskom domu, u društvu drugova i drugarica. Izleti u vinograde, čevapi po šljivicima, večernje šetnje po čaršiji i po aleji platana do Dunava, razgovori večernji pred kućom, bezbriga u zdravlju i očekivanju novog života na univerzi.”²⁸ Koristeći se topografskom vedutom Benešić piše o Iločanima: „A Iločani, Fruškogorci, drže se gotovo članovima jedne porodice – kad nisu u Iloku, no kod kuće se između sebe razlikuju gornjovarošani od onih iz Opalita kraja, Čaršije ili s Vranosera”²⁹, pri čemu imenuje pojedine dijelove grada Iloka. Benešić u tekstu odaje i svoju đačku sklonost dopisivanja razglednicama, pri čemu istovremeno daje doista skromnu prirodno-topografsku sliku Osijeka: „U to su vrijeme, kad sam bio u petom razredu, došle u modu prve razglednice, Ansichtskarte. To smo skupljali kao prije toga poštanske marke. Imao sam dopisnike u Škotskoj, U Rouenu, Magdeburgu, Londonu, Rimu, Černovicama. Slao sam im zauzvrat prve snimke Osijeka s mjesecinom i šarenim okvirima oko onih skromnih palača.”³⁰ U odnosu na Petrograd Benešić koristi kombiniranje putopisne, topografske i prirodne vedute, odnosno vedutni niz složen od nekoliko različitih manje ili više naglašenih veduta: „I zatim put u Petrograd. Sipjagin je nedavno bio ubijen. Još pokazuju krv na stubama palače gdje je pao. I Ermitaž, najkrasniji muzej svijeta. I bijele noći. Ljeto je. Šetnja po Jelaginu sve do Strjelke. More. Breze i breze. Oranienburg i Peterhof, vodoscoci i kaskade preko pozlaćenih stepenica. Dolazak Emila Loubeta u Petrograd. Kozaci, knute, šibanje publike po trotoarima, grljenje pomahnitalih žena s francuskim mornarima na droškama.”³¹ Kosor u tekstu na topografski način promatra Otok, u

²⁶ Aleksandar Flaker, *Književne vedute*, Matica hrvatska, Zagreb, 1999., 10, 27.

²⁷ Benešić, op. cit., 629.

²⁸ Ibid., 633.

²⁹ Ibid., 629.

³⁰ Ibid., 631.

³¹ Ibid., 634.

kojem je proživio izvjestan dio odrastanja: „U Otoku sam, stapajući se sa životom sela, doživljavao i tračio krštenja, krizmanja, pirove, žetve, kosidbe, mobe, crkveni god, poklade i sve, što je sa selom bibalo i talasalo poput njegova divnoga kola.”³² Izneseni topografski prikaz u Kosora se svodi na opisivanje Otoka na način kako ga je Kosor zajedno s njegovim drugim žiteljima proživljavao unutar njihovih seoskih običajnih životnih navika konkretiziranih konvencionalnim seoskim preokupacijama. Na topografski i putopisni način Kosor promatra: 1. Petrograd: „Posjetih muzeje, Ermitaž, izložbe, sabore, vrelim dahom srčuci u se zimu i dušom dušu Rusije”³³; 2. Kijev: „Na putu se zadržasmo u Kijevu nekoliko dana... Upoznaju me i pokazuju mi Kijev. Razdragan sam, potresen i osjećam neku podzemnu jezu slavenske srodnosti, privid predinskog (predi) boravka u ovim svetim krajevima. I sabori, i Lavra, i duboki pohodi ispod Dnjepra, arhitektura i konstrukcija i mistična atmosfera, što odiše ruskim dušama kao košnica pčelama, sve je historijsko veliko...”³⁴; 3. Moskvu: „Zatim sam, prepun oduševljenja i impresija, u triumfu bijelog sunčanog Kijeva, iza podužeg puta, stigao u Moskvu, u moju zornu rusku, sveslavensku čežnju, u sveti grad Puškina, Gogolja, Dostojevskog, Tolstoja i poznije Lenjina, u Moskvu, što zvonu melodijama, sa starog uznositog Kremlja, iz mnogobrojnih *kolokola*, priviđajući bljescima viziju historije, i Kutuzova, i Napoleona, i Tolstojevu *Vojnu i mir*”³⁵; 4. London: „Stižem u London ko u pučinu magle, koja ga je progutala. Novembar je 1916., i ratni sati teku ko vječnost. Londonom se kreću mase vojske, engleske i američke, koja se šalje na frontove.”³⁶ U Kosora je zanimljiv i jedan primjer usložnjene vedute, u ovom konkretnom slučaju, kao i u Benešića, riječ je o nizu sastavljenom od putopisne, topografske i prirodne vedute: „Poslije Beča produžimo Lovrić i ja za München; i to bješe moj prvi pohod Münchenu, kadno sam upoznao našeg vječno neprežaljenog Račića, te Kraljevića, Becića i ostalu našu slikarsku omladinu, u čijem smo društvu pohađali gliptoteku, pinakoteku, das Deutsche Museum, Hofbräuhaus, rijeku Izar i guste mirisave jelove šume, što su se tamo gubile daleko u bavarskim Alpama, i scene vječnih münchenskih poklada.”³⁷

U odnosu na korištene književne vedute očigledno je da se obojica autora prirodno (Benešić) ili topografski (Kosor) usmjeruju na svoj kraj, Benešićev rodni Ilok i Kosorov odrastajući Otok. Topografskim vedutama u tekstovima najviše dolazi do izražaja njihovo oduševljenje posjećenim mjestima, pri čemu se ono nesmetano krije djelomično u „izgledu” mjesta, a najvećim dijelom u književno-kulturološkoj pozadini istih mjesta te načinu življenju ondje zatečenog i upoznatog domicilnog stanovništva. Nadalje, Benešić je koristeći se vedutama svakako osjećajniiji, subjektivniji u opisima doživljenog prostora, pri čemu je u njegovoj autobiografiji naglašeno prisutna upravo njegova osobna povezanost s rodnim Ilokom u kojem je odrastao, kao i Osijekom, gradom u

³² Kosor, op. cit., 579.

³³ Ibid., 583.

³⁴ Ibid., 584.

³⁵ Ibid.

³⁶ Ibid., 585.

³⁷ Ibid., 581.

kojem se školovao i gradio prva prijateljstva s Poljacima, dok je Kosor upotrebom topografsko-putopisnih veduta više usmjeren na kulturološku pozadinu promotrenih mjesta.

4. Zaključak

Što se tiče autobiografskoga tekstualnog okvira unutar proznih tekstova retrospektivnog pogleda unatrag, u smislu autorskog življenja analiziranog „dvojca”, ostvaren je autobiografski sporazum, odnosno riječ je o autobiografskim tekstovima u užem smislu riječi, što dokazuje i implicitnost samih naslova dviju autobiografija. S obzirom na odnos autobiografskog subjekta prema kategoriji vremena, Benešićev tekst predstavlja asocijativnu autobiografiju, uz prisutnost manjeg broja kronoloških odrednica, dok je Kosorova autobiografija osmišljena kao potpunost kronološkog, odnosno čak putopisnog modaliteta. U odnosu na tip diskursa prisutnog u dvjema autobiografijama, u Benešića je riječ o literariziranoj autobiografiji, dok se Kosorova autobiografija može nazvati putopisnom, i to upravo na temelju velike količine topografsko-putopisnih književnih veduta. Upravo na temelju tih uočenih sastavnica zaključuje se da je Benešić manje opterećen kronološkim okvirom vlastite životne pripovijesti, on je u tekstu asocijativan, neopterećen sadržajnom logikom teksta, odnosno misleno vrluda po vlastitoj prošlosti, pri čemu se gubi uzročno-posljedični kontinuitet njegove životne priče, koji, kako je vidljivo, nije važan čak ni u autobiografiji. S druge strane, Kosorova je autobiografija u svojoj cijelosti organizirana kronološki, što se posljedično održava u liku opisa njegovih brojnih putovanja.

Što se tiče korištene autoreferencijalnosti, na prvoj i osnovnoj razini teksta, onoj označiteljskoj, u objema je autobiografijama riječ o personaliziranoj autoreferencijalnosti karakterističnoj upravo za autobiografske tekstove. U obliku autotekstne osnove u oba autobiografska primjera postoji biografska i poetička elementarnost autoreferencijalnosti, s tim da je u Benešića poetička prisutna u više primjera u odnosu na Kosora, u kojeg po broju korištenih autoreferencijalnih sastavnica u autotekstnom smislu prednjače upravo biografske odrednice. Što se tiče autometatekstualnosti, ona je prisutna u oba teksta u obliku implicitnosti naslova, a u Benešića je na nekoliko mjesta unutar autobiografije prisutna i svijest o njegovu autobiografskom tekstu.

U odnosu na korištene književne vedute, prikaze krajeva koji su na osobit način utjecali na svakog od njih, potrebno je istaknuti da Benešić svoju autobiografiju ispunjava prirodnim i topografskim vedutama te tek ponekim putopisnim primjerom, pri čemu je naglašeno subjektivan u opisima osjećaja spram rodnog Iloka i Osijeka u kojem se školovao i stjecao prva prijateljstva s Poljacima, dok, s druge strane, Kosorova autobiografija vrvi topografskim i putopisnim književnim vedutama, pri čemu Kosor putovanje ističe kao ključnu odrednicu vlastita života.

Upravo se u tom pogledu, s jedne strane Benešićeve intimnosti i Kosorove opterećenosti putovanjima, ujedno nude pojedinosti važne za svakog od njih dvojice,

odnosno propituje se koja je to izvantekstovna stvarnost od tolike važnosti za Julija Benešića i Josipa Kosora, koja je, uostalom, kao takva i utkana u tekstove njihovih autobiografija. Prema tom načelu Benešićevu autobiografiju u najvećoj mjeri obilježava njegova obitelj, rodni llok, domovina. Tako se u Benešićevoj autobiografiji mogu iščitati i poneke intimne pojedinosti iz obitelji Benešić, koje je čak znao upotrijebiti i u nastanku nekih svojih književnih djela (u autobiografiji spominje smrt svoje nećakinje kao povod nastanka svojega prvog sastavka), njegove oduševljenosti llokom i dječaćko-mladenačkim boravcima u njemu, gdje je ponovno u pozadini njegova obitelj. Isto je tako i s Osijekom u kojem se školovao, koji također koristi kao sjećanje na obitelj, a to isto čini i u opisima svojih putovanja. On na jednom mjestu u autobiografiji priznaje da putovanje ima svoje čari, ali se odmah zatim „ispravlja” i tumači osnovnu svrhu putovanja u smislu nade povratka kući, domovini, i u kontekstu putovanja govori o moralu svojega obiteljskog doma, odnosno o onom što bi njegovi kod kuće rekli na ono što je učinio na putovanjima. Benešić putuje ponukan prijateljstvom i kasnijim dužnostima, dok je putovanje u Kosora izraženo sasvim drugim pobudama. Kosor i sam u tekstu autobiografije napominje da je na prvo putovanje krenuo gonjen porivom nemira i žeđu za novim doživljajima. Kosor, zapravo, sva svoja putovanja koristi dvojako, ili kao prodiranje u ljudske sudbine s kojima se pritom sretao, koje je potom koristio u nastajanju svojih književnih djela, ili kao vlastito probijanje u tadašnje europske književne i kulturološke krugove. On putovanja i boravke u stranim zemljama u autobiografiji tumači kao neopisivu sreću crpljenu iz atmosfere književnika, umjetnika, kavanskih i noćnih lokala, zabavišta, restorana, salona, noćnog života velegrada, inozemnih muzeja, gliptoteka, kazališta, izložaba, itd., u čijoj pozadini uprizoruje kulturološke slike posjećenih mjesta i stranih zemalja. Tom principu Kosor ostaje vjeran i na samom kraju svojega autobiografskog teksta, gdje ponovno oživljava konkretnu društvenu stvarnost Drugoga svjetskog rata, u čijoj su pozadini tek naznake njegova privatnog života, dok Benešić i na kraju svoje autobiografije oživljava još jedno svoje intimno sjećanje na obitelj, voljenog oca, majku i brata Tonču.

Izvori

Benešić, Julije. „Autobiografija”, u: *Autobiografije hrvatskih pisaca*, prir. Vinko Brešić, 629-636. Zagreb: AGM, 1997.

Kosor, Josip. „Kratka autobiografija”, u: *Autobiografije hrvatskih pisaca*, prir. Vinko Brešić, 579-587. Zagreb: AGM, 1997.

Literatura

Aichinger, Ingrid. „Problemi autobiografije kao jezično-umjetničkog djela”. *Kolo*, 12, 1995., br. 2, str. 104-123.

Biti, Vladimir. *Pojmovnik suvremene književne teorije*. Matica hrvatska, Zagreb, 1997.

Flaker, Aleksandar. *Književne vedute*. Matica hrvatska, Zagreb, 1999.

Lejeune, Philippe. „Autobiografski sporazum”. U: *Autor – pripovjedač – lik*, prir. Cvjetko Milanja. Svjetla grada, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera: Pedagoški fakultet, Osijek., 2000., str. 201-237.

Oraić Tolić, Dubravka. *Književnost i sudbina*. Meandar, Zagreb, 1995.

Sablić Tomić, Helena. *Intimno i javno: Suvremena hrvatska autobiografska proza*. Naklada Ljevak, Zagreb, 2002.

SUMMARY

Marina Jemrić

AUTOBIOGRAPHICAL TEXTS OF JULIJE BENEŠIĆ AND JOSIP KOSOR (A COMPARISON)

A comparative analysis of two autobiographical texts of two contemporaries, Julije Benešić and Josip Kosor, is based on three aspects: analysis of basic tenets of autobiographical text, use of self-references, and the presence of literary panoramas in them. Analysis reveals that both autobiographical texts are autobiographies in the narrow sense of the term, but the thoughts contained in them take the form of associations in Benešić's, and the form of chronological-travelogue elements in Kosor's text. In both authors' texts the auto-text encompasses both biographic and poetic elements. However, the tenets of literary panoramas in Benešić's text are mostly expressed through topographic and natural elements with only occasional travelogue elements, while Kosor's autobiographical text contains prominent topographic-travelogue panoramas.

Key words: *Julije Benešić; Josip Kosor; autobiographic subject; self-references; literary panoramas*